

ÜNLÜ HEKİM - FİLOZOF
EBÜ BEKR ER-RÂZÎ VE HEKİMLİK
AHLÂKÎ İLE İLGİLİ BİR RİSÂLESİ

Mahmut Kaya

Miladî IX. ve X. yüzyıllar, İslâm dünyasında ilim ve felsefe hareketlerinin en yoğun olduğu ve her alanda orjinal çalışmaların sergilendiği dönemlerdir. Bu yüzyıllarda, bir yandan tercüme faâliyetleri devam ederken, öbür yandan da tıp, kimya, matematik ve astronomi gibi pozitif ilimleri ve felsefe gibi spekülâtif disiplinler alanında, etkileri yeniçağa kadar uzanan büyük şöretler yetişmiştir. İşte bu dönemde yetişen ve hekim-filozof tipini en başarılı bir şekilde temsil edenlerden biri de Ebû Bekr Muhammed İbn Zekeriyâ er-Râzî'dir. İslâm dünyasının Galinosu (Galen) unvanıyla anılan¹ ve batılıların Rhazes adıyla tanıdıkları² Râzî 251/865 yılında, Tahran yakınlarındaki ortaçağın önemli kültür merkezlerinden biri olan Rey şehrinde doğdu³.

Her ne kadar Râzî'nin tahsili ve ilk gençlik yılları hakkında ayrıntılı bilgi mevcut değilse de, kaynaklardan anlaşıldığına göre O, gençliğinde, bir yandan kuyumculuk yaparak hayatını kazanmış⁴, bir yandan da müzikle ilgilenmiştir⁵. Kuyumculukla uğraşmak,

1 İbn Ebî Usaybia, *Uyûnu'l-embâ* (Kâhire, 1882) I/309.

2 Künyesinin Ebû Bekr olmasından dolayı batılı bazı yazarların, Râzî'yi Alubator şeklinde andıkları da bilinmektedir. Bk. D. Campbell, *Arabian Medicine And its influence On the Middle Age* (London, 1926). 1/65.

3 Brockelmann, *GAL*, 1/267.

4 İbn Ebî Usaybia, *a.g.e.*, I/314.

5 Kadî İbn Sâid, *Tabakâtu'l-umem* (Kahire, ts.) s. 61; bazı kaynaklara göre Râzî, Onsekiz-yirmi yaşlarına kadar ud çalıp şarkî söylemiş, fakat «sakal-bıyık çıktıktan sonra müzikle uğraşmak yakışık almaz.» diyerek, bundan vazgeçip, tıp ve felsefeye yönelmiş. Bk. İbn Hallikân, *Vefeyatu'l-a'yan* (nşr. İhsan Abas, Beyrut, ts.) V/158.

onda, kimyaya karşı aşırı bir merak uyandırmış ve kurduğu laboratuvarında kimya deneyleri yaparken, ortaya çıkan gaz ve buharlar sebebiyle gözlerinden rahatsız olmuş ve bu hastalığı hayatı boyunca çekmiştir⁶. Çok zeki ve doğuştan akli ilimlere yatkın olan Râzî, doğduğu şehirde ve gezip dolaştığı ilim ve kültür merkezlerinde tıp, felsefe, matematik, astronomi, dil ve edebiyat alanlarında tahsil görmüş; üstün kabiliyeti ve aşırı çalışkanlığı sayesinde o dönemin otoritelerine kendisini kabul ettirmiştir. Nitekim O, kendi otobiyografisi mahiyetinde olan *es-Siretu'l-felsefiye* (filozofca yaşama) adlı eserinde şöyle demektedir: «Beni tanıyanlar bilirler ki, ilme karşı olan sevgim, tutkum ve bu yoldaki çalışmalarım, gençliğimden beri aralıksız devam etmektedir. Hatta okumadığım bir kitap, karşılaşmadığım bir ilim adamı bulunursa - büyük bir zarara uğramam söz konusu olsa dahi - her şeyi bir yana bırakıp, o kitabı okumadan ve o âlimi tanımadan edemem. Bu alandaki sabırlı çalışmalarım neticesinde, bir yıl zarfında müsvedde olarak yirmi bin varaktan fazla yazı yazdım⁷. Bu da gösteriyor ki, bir ilim adamında bulunması gereken tecessüs, dikkat, gayret ve gözlem gibi özelliklerin tümü Râzî'de mevcuttur. Yine o, gençliğinde, halkın sağlığını istismar ederek para kazanan sahte hekimlere ve üfürükçülere gittiğini; bu sebeple onların bütün dalaveralarını, şarlatanlıklarını çok iyi bildiğini ve bu konuda halkı uyarmak için bir eser kaleme aldığını anlatır⁸.

Râzî'nin hocaları hakkında yeterli bilgiye sahip değiliz. Bazı biyografi yazarları onu, hekim Ali İbn Rabben et-Taberî'nin talebesi olarak gösterirlerse de⁹, zaman bakımından bu mümkün değildir. Çünkü Râzî'nin doğduğu tarihlerde Ali İbn Rabben vefat etmişti¹⁰. Her ne kadar İbnu'n-Nedim, Onun felsefe alanındaki hocası olarak, antik ilim ve kültürleri çok iyi bilen ve gezgin bir felsefeci olan el-Belhî'yi gösteriyor ve hocasının yazdıklarını, Râzî'nin kendisine mal ettiğini iddia ediyorsa da¹¹, adı geçen müelliften başka ve ondan sonra bu iddiayı destekleyen veya tekrarlayan başka bir kimse çıkmama-

6 Beyhakî, *Tetimme svânu'l-hikme* (Lahor, 1351), s. 8.

7 *es-Siretu'l-felsefiye* (nşr. M. Mahakkık, Tahran, 1346), s. 102.

8 *Ahlâku't-tabîb* (Sittu resâil mine't-turâsi'l-Arabi el-İslâmi içinde, nşr. Abdullatif M. el-Abd. Kahire, 1981), s. 146.

9 İbnu'l-Kiftî, *İhbâru'l-ulemâ* (Kahire, 1326), s. 155.

10 Bk. *Firdevsu'l-hikme* (nşr. M. Zubeyr Siddîkî, Berlin, 1928), önsöz, s. 9.

11 el-Fihrist (nşr. Rıza Taceddud, Tahran, 1971), s. 357.

mıştır. Burada şu hususu da belirtmek gerekir ki, İbnu'n-Nedim'in sözünü ettiği el-Belhî'nin kimliği hakkında yeterli bilgi bulunmadığı gibi, ayrıca o, el-Kindî'nin talebesi olan el-Belhîde olamaz. Çünkü Râzî ile akran olan Ebû Zeyd el-Belhî, ondan sekiz yıl sonra vefat etmiştir (öl. 933). Gerçi A. Bedevi, Râzî'nin pytagorasçı fikirleri Ebu Zeyd el-Belhî'den aldığını söylüyorsa da¹² şimdilik bu tezi destekleyecek başka kaynak mevcut değildir.

Râzî, tahsilini tamamlamak için dolıştığı merkezlerde Yunan, Hind, İnan ve İslâm tıbbını etüd ederek, Galenden beri hiçbir hekimin ulaşamadığı tıp bilgisine sahip olmuştı. Bu sebeple, doğduğu şehir olan Rey'e döndüğü zaman, Reydeki hastahanenin (Bîmâristân) başhekimliğine getirilmişti. Her alandaki geniş bilgisi, tıptaki üstün başarısı ve sağlam bir karaktere sahip olmasından dolayı Râzî, halife ve hükümdarların saraylarında hem hekim, hem de devlet işlerinde danışman olarak önemli görevler üstlendi¹³. İslâmın bu en büyük tabibi, Bağdat'a gittiği zaman otuz küsür yaşlarındaydı. Oradaki büyük hastahanenin başhekimlik imtihanını, yüz hekim arasından birinci olarak kazandı¹⁴. O, koşulları idare ve hizmeti muntazam bir şekilde nöbetleşe yürütebilmek için, hastahaneye dahiliye, hariciye, nöroloji, ortopodi ve göz doktorlarından müteşekkil yirmidört kişilik bir uzman kadrosu daha ilave etti¹⁵. «Hekimler, hükümdarlar gibidir, onlar emir almaz, emrederler.» diyerek¹⁶ öğrencilerine, ilim havsiyetini ve meslek gururunu herşeyin üstünde tutmalarını öğütliyordu. Geliştirdiği çok ileri bir yöntemle Râzî, kiniklerde hastaları önce asistanlara, sonra başasistanlara muayene ettirir; onların teşhiste güçlük çektikleri bir vak'a olursa o zaman kendisi müdahale ederdi¹⁷. Hastahanelerde muâyene, teşhis, ilaçların etkileri, vak'anın bütün seyri itinalı bir şekilde müşahade defterlerine geçirilirdi¹⁸. Her ne kadar İbn Sînâ onu, idrâr ve gaita ile uğraşan fuzûlî biri olarak eleş-

12 Bk. et-Turâsu'l-Yunaniye fi'l-hadarâtü'l-İslâmiye (Kahire, 1946), s. 83.

13 Bk. *es-Siretu'l-Felsefiye*, s. 101-102.

14 İbn Ebi Usaybia, *a.g.e.*, I/310.

15 Bk. Dr. Sigrîd Hunke, *Avrupanın Üzerine Doğan İslâm Güneşi* (trc. Servet Sezgin, İstanbul, 1972), s. 159.

16 *Ahîâku't-tabîb*, s. 128.

17 İbn Ebi Usaybia, *a.g.e.*, I/310.

18 Dr. Sigrîd Hunke, *a.g.e.*, s. 166.

tiriyorsa da¹⁹, gerçekte dünya tıp literatürüne getirdiği yenilikler açısından o, İbn Sînâ'dan çok ilerde idi. Ayrıca Râzî, kimyayı tıbbın hizmetinde kullanan ilk hekim olarak da bilinmektedir. Hastaların denek (kobay) olarak kullanılmasına asla izin vermeyen Râzî, deneylerini maymunlar üzerinde gerçekleştirdi.

Diğer yandan Râzî, IX. yüzyılda İslâm dünyasında ortaya çıkan Felsefe ekollerinden «Tabiat Felsefesi» akımının kurucusu ve en başarılı bir temsilcisidir. Ontik varlığı «Beş ezeli ilke» ile yorumlayan filozofun sistemi -itiraf etmek gerekir ki- tıp alanındaki başarıları kadar orjinal değildir. Bu yüzden, yaşadığı dönemde, onu bir filozof olarak kabul etmeyenler çıkmış ve Râzî, onlara karşı *es-Sîretu'l-Felsefiye* adlı eserinde kendisini savunmak zorunda kalmıştır. Diyor ki : «şu memlekette hiç kimse tıp alanında beni geçememiş ve ulaştığım bilgi düzeyine henüz kimse ulaşamamıştır. (...) Bu güne kadar biz, filozof adına yaraşmayacak hiçbir davranışta bulunmadık. (...) Şimdiye kadar fizik ve metafizik gibi felsefenin çeşitli disiplinleriyle ilgili olarak ikiyüze yakın eser yazdım. (...) İmdi ulaştığım bu bilgi düzeyi , filozof adını almama yetmiyorsa, keşke bilseydim, şu çağımızda bu isme layık olan kimdir!...»²⁰. Gerçekte o, düşünce tarihinde iz bırakan, çok yönlü ve rasyonalist bir filozoftur. Özellikle fizik felsefesinde, Aristo'yu şiddetle eleştirerek, maddenin dinamik olarak hareket etme gücüne sahip olduğu tezini savunmuş ve kaleme aldığı bir serinde, bu görüşünü temellendirmeye çalışmıştır. Fakat, dine karşı hür düşünceyi savunduğu için, İslâm dünyasında geleuek kuramamış ve hakkındaki eleştiriler, ölümünden sonra da devam etmiştir²¹.

Aşırı yorgunluk sebebiyle hayatının sonlarına doğru, parkinson hastalığına yakalanan filozofun, gözlerine de katarat geldi. Bu konuda klasik kaynaklar, menkabeye varan çeşitli rivayetlere yer verirlerse de, bu olayın sebebini kendisi şöyle anlatır : «... *el-Câmiru'l-kebîr* (el-Hâvî) üzerinde geceli gündüzlü onbeş yıl çalıştım. Neticede gözlerim zayıfladı ve elim titreyip tutmaz oldu. Bu halde iken dahi, peşini bırakmadım, başkasına okutup yazdırarak, gücümün yettiği

19 Beyhaki, *a.g.e.*, s. 8.

20 *A.g.e.*, s. 101.

21 Bk. el-Âmirî, *el-Emed ale'l-ebed* (nşr. E.K. Rowson, Beyrut, 1979), s.76; Kadî İbn Sâid, *a.g.e.*, s. 61.

kadar çalışmalarına devam ediyorum.»²². Gözlerini tedavi etmek üzere Tabaristandan gelen bir öğrencisine «artık çok geç, zaten dünyayı yeterince gördüm.» diyerek, kendisine yakışan hakimane bir tavırla ameliyata müsaade etmemiştir. Nihayet 313/925 yılında altmış yaşında iken Rey'de vefat etti²³.

Râzî'nin geriye bıraktığı eserler, gerek sayı ve muhtevası, gerekse farklı alanlarda oluşu bakımından, altmış yıllık bir insan ömrüne sığmayacak kadar çok ve çeşitlidir. Günümüze kadar ulaşan eserlerinin sayısı pek fazla değilse de, bunların tam listesi bugün için elimizdedir. İlk olarak ünlü Türk bilgini Bîrûnî, Râzî'nin hayatı ve eserlerini konu alan bir risale yazmış ve listede yer alan yüzseksendört eseri, konuları itibariyle onbire ayırmıştır²⁴. Buna göre : Tıp alanında, elli altı; tabiat ilimleri, otuz üç; mantık, yedi; matematik ve astronomi, on; Felsefe veya tıp alanındaki yorumlamalar, özetlemeler ve kısaltmalar, yedi; Felsefe, on yedi; metafizik altı; İlahiyat, on dört; Kimya, yirmi iki; küfriyat, iki ve çeşitli konulara ait on kitap. Bununla beraber, İbn Ebî Usaybia'nın *Uyunu'l-enbâ* adlı kitabında yer alan listede, Râzî'ye ait eserlerin sayısı iki yüz otuz beşi bulunmaktadır.

Şu hususu da önemle belirtmek gerekir ki, Râzî, Doğuda olduğu kadar Batı Hıristiyan dünyasında da büyük bir üne sahiptir. Nitekim onun üzerinde onbeş yıl çalıştığı *el-Camiu'l-kebîr* (el-Hâvî) adlı tıp ansiklopedisi Continens ismiyle 1279 yılında, Ferec İbn Sâüm (Farragut) adlı bir yahudi tarafından latinceye tercüme edilmiş ve 1248 - 1542 yılları arasında, beş ayrı baskısı yapılmıştır. Rey valisi Mansur İbn İshak'a ithaf ettiği *et-Tıbbu'l-Mansûrî*'yi Cremonalı Gerard, *Liber Almansoris* adıyla 1481'de latinceye çevirmiş ve bu eser, 1484-1674 yılları arasında oniki baskı yapmıştır. Yine Râzî'nin latinceye çevrilen çiçek ve kızamık hakkındaki *el-Cuderî ve'l-hasbe* adlı eseri 1498-1866 yılları arasında tam kırk kez basılmıştır.

X

22 *es-Sîretu'l-felsefiye*, s. 202.

23 M. Muhakkık, *Feylesûf-ı Rey* (Tahran, 1352) s. 7.

24 Bu risaleyi P. Kraus, *Risâle fi fihrist kutub Muhammed İbn Zekeriyâ er-Râzî* adıyla (Paris, 1936) yayınlamıştır. Ayrıca yazar, Râzî'nin Felsefeye dair günümüze ulaşan eserlerini de, *Resoûl-i Felsefiye* başlığı altında (Kahire, 1939) neşretmiştir.

Aşağıda tercümesi sunulan *Ahlâku't-tabîb* isimli eser, Râzî'nin, öğrencisi ve oHrasan valisinin özel hekimi olan Ebû Bekr İbn Kârih er-Râzî'ye yazdığı ve hekimlik ahlakıyla ilgili tavsiyelerini içeren bir risâlesidir. Eser, Abdullatif M. el-Abd tarafından *Sittu resâil mine't-turâsî'l-Arabî el-İslâmî* adlı kitap içinde (Kahire, 1981, s. 127-149) yayımlanmıştır.

IX. ve X. yüzyıllarda, İslâm dünyasındaki ilim ve hekimlik anlayışına ışık tutan bu mütevazî çalışmada öngörülen bazı fikirler, her ne kadar bugün için geçerliliğini yitirmişse de, günümüz ilim adamına örnek teşkil edecek önemli hususların bulunabileceğinde şüphe yoktur.

HEKİMLİK AHLAKI

(Ahlâku't-Tabîb)

Rahman ve Rahîm olan Allah'ın adıyla

Allah ömrünü uzun, nimetini dâm kılsın. Duydum ki, bir emîr seni davet etmiş, güvendiği için kendisine özel hekim yapmış. Seni kendisine özel hekim yapan ve sana canını emanet eden, senin hakkında iyi şeyler düşünüyor ve sana güveniyor demektir. Emîrin sağlığını korumak, hukukunu gözetmek ve hizmetinde bulunmak için üstlendiğin bu görevde Allah seni başarılı kılsın. O, herşeyi duyan ve kullarına yakın olandır.

1 — [*Bir Hekim İçin En Zor Görev Nedir?*]

Bilmen gerekir ki, bir hekim için en zor görev, devlet büyüklerinin hizmetinde bulunmak, zenginleri ve kadınları tedavi etmektir. Çünkü hür düşünceye sahip bir hekim, sanatını icra ettiği, kamunun ve özel kişilerin sağlığını koruduğu sürece kendisini mutlu sayar ve böylece toplum üzerindeki saygınlığını devam ettirir. Fakat hükümdarların özel hekimi olunca, bir hizmetçi gibi muamele görebilirsin; özellikle bu hükümdar cahil olursa...

Duyduğuma göre, bir zamanlar hükümdarın bir hastalığa yakalanır. Hekimi ona perhiz yapmasını tavsiye eder. Fakat, o buna

yanmaz ve: «Ben, istediğim besinleri yerken, onların zararlı yönlerini engellemek için seni özel hekim olarak seçtim. Canımın çektiğini yememe engel olan hekimi ben ne yapayım!..» der. Böyleleri, bunun, hekimin gücünü aşan imkânsız bir şey olduğunu bilmezler. Oysa hekimler hükümdarlar gibidir, Onların buyruğu zengin-fakir herkes için geçerlidir. Onlar emrederler, emir almazlar.

Yapacağın ilk şey, kendni oyun ve eğlence hayatından korumak ve kitaplar üzerinde sürekli araştırma yapmak olmalı. Belki hükümdar sana ansızın bilemeyeceğin bir konuyu sorar ve sevap vermekte güçlük çekebilirsin. Bu durum onun yanında senin değerini düşürebilir...

2 — [*Hekim Her Şeyi Bilemez*]

Hükümdarlar, krallar ve başkanlar arasında cahil olanlar bulunabilir. Devlet büyükleri arasında okuma-yazma bilmeyenler de çıkabilir. Bilgisiz birer cahil oldukları için bunlar zannederler ki, herhangi bir alanda bilgin olan, kendi branşıyla ilgili olarak sorulan her soruya cevap vermektir. Şayet bir meseleye cevap veremeyecek olursa onu cahil sayarlar. Bunlar bilmezler ki, beceriksiz bir pratisyenin teşhisi doğru, uzmanı ise yanlış olabilir. Ünlü bir bilgin, bilgi ve anlayışı en zayıf olan öğrencisinin çözdüğü bir mesele için çıkamayabilir!.. Çünkü onu ya okumamış, ya duymamış, ya da hatırlayamamıştır. Zira insanın tam olgunluğa ulaşması zordur.

Bu gibi zayıf bilgili kimseler, herhangi bir ilim ve sanat dalında öğrenim görmüş olanların, unutkanlık veya dalgınlık sonucu yanlış düşünebileceklerine inanmazlar. Oysa hangi alanda olursa olsun, herhangi bir ilim dalıyla ilgilenen birisi, bunun böyle olamayacağını bilir. Ne var ki, okuma-yazma bilmeyen cahiller astronomi ile uğraşan birinin mutlaka gaybı bilebileceğini, ya da her hekimin bütün hastalıkları tedavi edip her hastayı şifaya kavuşturacağını sanırlar; hatta buna kesin olarak inanırlar.

3 — [*Tedavi Açısından Hastalık Türleri*]

Hastalıklar, tedavi sonucunda kesinlikle iyileşen, iyileşebilen ve iyileşmesi imkânsız olan hastalıklar olarak üçe ayrılır.

a) Çoğu vakaarda, günübirlik sıtma veya güneş çarpması sonucu meydana gelen başağrısı gib hastalıklar, kesinlikle tedavi edilebilen türdendir.

b) Sıtmaya yakalanan sağlam bünyeli bir insanın bu hastalığı habis sıtma cinsinden değilse, bu tür sıtmalar gerektiği gibi ve gerektiği biçimde tedavi edildiği takdirde çabucak geçer. Fakat gerektiği şekilde tedavi edilmezse çoğu kez artar; ama bazı vakalarda sıtmanın seyrinde artış görülmeyebilir de.

c) Tedavisi imkânsız hastalıklara gelince, bunlar kanser, cüzzam ve abraş (vitiligo) gibi hastalıklardır. Buna benzer vakalar karşısında hekim, çoğu kez çaresizdir. Hekim çare bulsa bile tedavi çok uzun sürer veya hiç mümkün olmayabilir. İşte bu vakalar karşısında hekim, her halükârda aciz durumdadır.

4 — [*Hekim Hastasının Sırdaşı Olmak*]

Yavrucuğum, bir hekimin hastalarıyla arkadaş gibi olması gerektiğini bilmelisin. Hekim, onların haysiyetlerini korumalı ve sırlarını saklamalıdır. Özellikle hastasının sırrına titizlik göstermeli; çünkü bazı insanlar hastalıklarını en yakınlarından bile gizlemek isterler. Babasından, annesinden ve çocuklarından sakladıkları hastalığı, zorunlu olarak hekime anlatırlar.

Hükümdarın hanımlarından, cariyelerinden veya hizmetçilerinden birini tedavi etmek durumunda olan bir hekim, yalnızca hasta olan organı muayene etmeli ve diğer organlara bakmamalı. Hekim Galenos, öğrencilerine verdiği öğütte gerçekten çok doğru söylemiştir. Şöyle der: «Hekim, samimiyetle Allah'a bağlanmalı; güzel ve çekici kadınları tedavi ederken sadece hasta olan uzvuna bakmalı, vücudunun diğer bölgelerine gözetmaktan şiddetle kaçınmalıdır». Bu kurala bağlı olan bir tabip gördüm; halkın takdirini kazanmıştı ve tedavi olmak için herkes ona koşuyordu. Kadınlarla yüz-göz olan bir başka tabip gördüm; halk arasında onun hakkında birçok dedikodu dolaşüyor ve tedavi için kimse ona gitmiyordu. Üstelik hem hükümdarları, hem ileri gelenleri ve hem de halkı tedavi etmesi yasaklanmıştı. Tabip olan, uyarım doğrultusunda hareket ederek bu gibi durumlardan sakınmalıdır.

5 — [Hastanın Hekime Karşı Görevi]

Özel hekim edinen biri ister hükümdar, ister aristokrat ve isterse halktan biri olsun; hekimin kalbini okşayıcı sözler söylemeli ve çevresinde bulunan görevli ve hizmetçilerden onu daha üstün tutmalıdır. Çünkü çevresindekiler onun cisminde, hekim ise ruhuna (canına) hizmet etmektedir.

Bir gün, özel hekimi olan bir hükümdarın meclisinde bulunuyordum. İçeriye giren hekime çıkışan hükümdar: «Bir muhafız, muayene için seni evine çağırması, gitmemişsin» dedi. Hekim: «Allah ömürler versin sultanım! Sağlıklı olanlar hekimin ayağına gelir, hekim onların ayağına gitmez. O yalnızca hükümdarın ayağına gider» deyince hükümdar: «Haklısın ama, bu durum özel hekimimiz olmadan önceydi» deyiverdi. Buna karşı hekim, hükümdarı ve huzurda bulunanları şaşırtan şu cevabı verdi: «Allah ömürler versin, sultanımızın hizmetinde bulunmanın alçaltıcı ve onur kırıcı değil, tersine yükseltici ve onurlandırıcı bir görev olduğunu sanmıştım!..» Bu cevap üzerine hükümdar hatasını anladı ve özür dileyerek hekimne ikram ve iltifatta bulundu. .

Hükümdarın çevresinde bulunanların en merhametlisi onun hekimidir. Çünkü gözdeleleri ve hizmetinde bulunanların çoğu, tahtına veya malına konmak için onun hastalığına ve ölümüne sevinirler. Ama hekim, onun sağlığını korumak için bütün ciddiyetiyle çalışır. Çünkü onun afiyetinin devamı, hekimini mutlu kılar. Hizmetinde bulunduğu kimsenin hastalanması kadar hekimini üzen hiçbir şey yoktur. Hekim hastasını en kısa sürede ve en basit ilâçlarla tedavi etmek ister. Çünkü hastalığın seyri başlangıç, ilerleme, gerileme ve tamamen iyileşme olmak üzere dört aşama göstermektedir.

Hasta, kendisini tedavi eden hekime iyi davranacak olursa, o da onun sağlığının korunmasında ve hastalığının tedavisinde ciddiyet gösterecektir. Hekim Hipokrat: «Muhtaç olmadan önce doktorunu bul, hazırla» derken ne kadar doğru söylemiştir! Bu konuda söylenen, «sevdiğini tedavi eden hekimin davranışı gibi ciddî...» ata sözü buradan geliyor.

6 — [*Hekim Gururlu Olmamalı*]

Tedavide en önemli husus, hekimin kendisini hastasına adanması ve onu sevmesidir. Yavrucuğum, öyle hekimler vardır ki, insanlara karşı böbürlenip dururlar. Hele bir de hükümdarın veya bir başkasının özel hekimi iseler... Hekim Galenos der ki : «Bazı doktorlar gördüm, bunlar devlet büyüklerini tedavi edip şöhret sahibi olarak servete konunca, halka tepeden bakmaya, onlara karşı kaba ve soğuk davranarak tedavi etmemeye başladılar. İşte böyleleri naspsiz zavallılardır». Hekim Galenos: «Doktor, zenginleri olduğu kadar fakirleri de tedavi etmelidir» diyerek hekimleri uyarmıştır. Bize düşen, o büyük hekimin koyduğu bu prensiplere bağlı kalmaktır. Yine o demiştir ki: «Ağır hastalığa yakalanan birini tedavi ettikleri zaman, kibir ve gurura kapılan bazı hekimler gördüm. Konuşurken diktatörler gibi konuşuyorlardı. Böyle bir duruma düşmektense tedaviden vazgeçselerdi daha iyi olurdu». İşte hekim Galenos, bu gibi kötü davranışlardan sakınalım diye biz uyarmıştır.

7 — [*Hekim Allah'a Güvenmeli*]

Hekim, tedavi ederken Allah'a güvenmeli ve şifayı ondan beklemeli, kendi gücüne ve becerisine aldanmamalıdır. Bunun tersi bir davranışta bulunur, kendi gücüne ve tıptaki uzmanlığına güvenirse Allah onu şifadan mahrum eder.

Ayrıca, hastanı her gün ziyaret etmeli ve başucunda oturup nabzını ölçmelisin. Sağlığı yerinde olan bir insanın nabzını ölçmemiş olan hekim, hastanmkinini ölçemez.

8 — [*Hastanın Beslenmesi*]

Tıpla ilgili konuları hastanın yanında konuşmaktan sakınmalısın. Ama hastanın kendisi veya refakatçisi soru sorarsa cevap vermelisin. Hasta açısından yemekler ne kadar kötü hazırlanırsa hazırlansın, sofrada: «Şu yemek şu ve şu organlara zararlıdır» gibi hatırlatmalarda bulunmamalısın. Bununla birlikte şöyle bir uyarıda bulunman gerekir: «Bir öğünde, hastanın sofrasında balıkla birlikte süt; veya peynirle birlikte yumurta gibi, birarada yenmesi sakıncalı olan besinler bulunmamalı».

Bir hekim olarak hastanın, hergün ne kadar ve hangi yemeklerden yiyeceğini, o yemekleri sevip sevmediğini bilmen gerekir. Çünkü bir insanın gıda rejimini, uyku ve çalışma programını, hattâ seks hayatı gibi çok özel durumunu bilen bir hekim, hastasını tedavi ederken çok az hata yapar.

Daha önce yediği besinlerin hastaya iyi geldiğini ve yan etkilerinin görülmediğini biliyorsan, aynı yemeklere devam etmesini söylersin. Hastanın daha çok hangi besinleri sevdiğini tespit edip bu konuda biraz hoggörü göstermelisin. Çünkü, ne kadar kötü olursa olsun, iştahla yenilen yemek hem sağlığı verinde olanlara, hem de hastalara daha yararlıdır. Ayrıca hastanın hangi ilâcı ne kadar ve ne zaman kullanacağını da tespit etmelisin.

Geçici bir süre devlet büyüklerini, akıllı ve iradesi zayıf erkekleri, çocuk ve kadınları, sevdiği yemeklerden ayırmamalısın. Onları başlangıçta çok yememeleri için uyar; sonra yavaş yavaş vazgeçmelerini sağla. Böyle bir uygulama, hastaların gizlice çok yemelerini önleyecektir. Zira koruyucu hekimlikte zararlı beslenmenin önünü almak tıbbın önemli kısmını oluşturur.

9 — [*Devlet Büyüklerini Tedavi Ederken Dikkat Edilmesi Gereken Bazı Hususlar*]

Hükümdara şurup veya herhangi bir ilâç vereceğin zaman, önce onun huzurunda sen bir miktar tatmalısın. Bu davranışınla hem kendini töhmet altında kalmaktan korumuş, hem de ona güven vermiş olursun. Tabiatıyla her defasında değil, ilâcı vermeyi sen üstlendiğinde böyle yaparsın. Hükümdarın hizmetinde bulunanlardan biri veya sakisi sunuyorsa, bu durumda sana düşen bir şey yoktur.

Bir tarihte, devlet büyüklerinin birinin meclisinde bulunuyordum. O zât, hekimin verdiği şurubu içince yüzünü buruşturdu. Bunun üzerine nedimlerinden biri hekime dönerek: «Neden önce sen tatmadın!» diye çıkışınca hekim dedi ki: «Ben bu mecliste her şuruptan içecek ve her ilâcı tadacak olursam telef olup giderim». Mecûs ânri, «doğru söylüyorsun» dedi ve sonra da eczahane ve şarap mahzeninin anahtarlarının kendisine verilmesini emretti.

Hükümdarın ve adamlarının yanında öldürücü zehirlerden hiçbir şekilde söz etmemelisin. Konu zehirden açılacak olursa, «Evet, biliyorum, zararından haberm var; o, tıbbın çok dışında bir şey. Ne sözünü etmeye, ne de kullanmaya gerek var. O konuyu açmamak, açmaktan çok daha iyidir» gibi kaçamaklı cümleler kullanmalısın. Konuyu kendisi açarsa sakın söze karışma; yan çizmeye bak.

10 — [*Hekimle Doğrudan Diyalog Kurmanın Gereği*]

Hkime başvuran kimse, en samimi arkadaşıyla konuşuyor gibi, ona derdini anlatmalı. Böylece hekimle hastası arasında aracıya gerek klmamış olur. Çünkü insan utanılacak bir hastalığa yakalanmış olabilir. Belki de hekim hastasına «lavman» gibi, başkasının duyması hoş olmayan tedavi uygulayacaktır. Eğer hasta korku, çekngelik veya gurur gibi duygulara kapılarak hekimle doğrudan diyalog kurmayacak olursa, bu durum onun telef olup gitmesine sebep olabilir. Nitekim duyduğuma göre krallardan biri «kulunç» hastalığına yakalanır. Hekimi «lavman» yapma gereğini duyar. Fakat kral, bilginlere yabancı, cahilin biri olduğu için, o güne kadar lavmanın ne olduğunu duymamış. Bunun üzerine hekim, onun ne olduğuna kendisine açıklamış ve bunu yapmanın gerekli olduğunu söylemiş. Ama ne var ki, kıt akıllı kral, hekimin kendisini hafife aldığı ve tedavide ihmal gösterdiğini sanarak, kaba sözleriyle onu incitmiş ve: «Senin bu anlattığın kimlere yapılır, biliyor musun!» diye çıkışınca, hekim korkusundan: «Allah kralımızı korusun, tabii ki bana!» demiş. Kral: «Acaba bana da iyi gelir mi?» diye sormuş. Fakat doktor: «Faydalı olduğu söyleniyor...» diyerek onu savsaklamış ve kral da ölüp gitmiş. Sonra bu doktor: «Eğer lavman yaptırırsaydı kurtulacaktı» diye anlatmış. İşte hastasıyla doğrudan diyalog kurup onu ikna etmesine engel olunduğu için, hekim kendi canından korkup tedaviyi savsaklamış ve kral da bu yüzden ölüp gitmiş.

11 — [*Hekim İçki İçmemeli*]

Hükümdarların ve devlet büyüklerinin hzmetinde bulunuyorsan içki içmemelisin. Çünkü hükümdarın tam sana ihtiyacı olduğu bir sırada sarhoş olarak bulunursan, onun gözünde küçülürsün. Ayrıca, tedavi sırasında telâfisi imkânsız hata yapabilirsin. Ama hü-

kümdar senin sarhoş olduğunu bildiği halde müdahale etmeni emrederse o zaman durum değişir. Şayet bağımsız olarak kendin içmek istersen, sağlığını bozmayacak kadar veya bir hastalığa karşı yeterince içmelisin.

12 — [*Bazı İlaçları verdikten sonra Hekim Hastanın Yanından Ayrılmaması*]

Hastaya müşhil ve kusturucu ilaçlar verdiği zaman, beslenme konusunda bir hata yapmasın diye yanından ayrılmaman gerekir. Çünkü bazı düşüncesiz ve obur zenginlerden öyleleri vardır ki, habire yer .. Yakalandığı hastalıktan ötürü bir yıl yattığı halde perhizini bozup yemeye başlar. Oysa midesinde dimağın bir kısım harareti veya kokusu kalmıştır. Yediği yemek bu kalıntı ile birleşince ishal yapar ve bu durum günlerce devam edebilir. Ayrıca başka hastalıklara da yolaçar; meselâ bağırsak düğümlenmesi olabilir. Böyle vakalarda tedavi son derece zordur. Hatta günlerce ve aylarca ishal devam edebilir.

İşlenen hataların en büyüğü, hekimin azarından ve eleştirisinden gekinerek hatayı gizlemektir. Tedavi görürken yaptığı hatayı gizleyen hasta iki hata yapmış ve iki cinayet işlemiş sayılır. Çünkü hatasını söylemezse hekim onu nasıl tedavi edecektir?

İşte bütün bunları dikkate alarak hekimin, müşhil verdiği hastası boşalıp temizleninceye kadar onun yanından ayrılmaması gerekir. Sağlığın korunmasında ve hastalığın tedavisinde hekimi ve hastayı pişman olmaktan koruyacak en akıllıca metod budur.

Bir tarihte zengin ailelerden birinin, bülüğ çağına yeni girmiş oğluna müşhil vermişim. Fakat genç, uygulanan perhizi bozmuş, utandığı için de durumu benden gizlemişti. İşlediği hata gece yarısı etkisini göstermiş ve şiddetli böbrek sancısıyla halsiz düşmüştü. Durumu araştırıp soruşturdum. Hastabakıcılardan biri, hastanın yaptığı hatayı anlattı. Derhal müdahale ettim ve durumu düzeldi. Öyle sanıyorum ki, yapılan hatadan beni haberdar etmemiş olsalardı hastalık da, tedavisi de uzun sürerdi.

13 — [Muayene Ve Tahkiden Sonra Kan Alınmak]

Damardan kan almak istiyorsan, önce hastanın nabzını ve idrarını kontrol etmen gerekir. Özellikle hastanın eski durumunu bilmiyorsan bunu yapmak bir zorunluluktur. Ama uzun zamandan beri kontrolünde bulunan ve hastalığının seyrini bildiğin birinin nabzına ve idrarına bakmadan da kan alabilirsin. Kanın çok miktarda olduğunu veya normal yoğunlukta bulunduğunu gösteren işaretler, kanın rengi veya damarların şişkinliği, ya da burun kanamasıdır.

Şu hususu iyi bilmelisin ki, sağlığı yerindeyken gerek beslenme, gerek kan aldırma, gerekse ilâç kullanma konularında bir hekimle istişare etmeyip de başına bir felâket geldiği veya bir hastalığa yakalandığı zaman hekime koşan kimseye, hekim gereği gibi yararlı olamaz. İsterse o hekim en büyük uzman ve en iyi araştırmacı olsun. Çünkü hekim, vakanın meydana geldiği an hastanın genel durumunu bilmez ki... Özellikle bu, ateşli bir hastalıkta, hastanın önceden geçirdiği hastalıkları araştırmaya ve hekime tıp alanındaki bilgilerini tam anlamıyla uygulamaya fırsat tanımaz ki... Bu yüzden hekim Hipokrat demiştir ki : «Ömür kısa, tıp sanatı geniş, vakit dar». Vaktin darlığının anlamı : Üzerinde hergün ilâçların uygulandığı ve tıbbın temel konusu olan insan vücudu adeta akıp gidiyor.

Ben, ilginç bir deneyle bunun doğruluğuna tanık oldum. Şöyle ki : Bir dostum vardı, sık sık görüşürdük. Bazan astımı tutardı. Birgün adetâ sarhoş gibi çehresi kıpkırmızı, damarları şişip kabarmış olduğu hâlde çıkageldi. Durumunu sordum. Dedi ki : «Aktar (attar) da oturmuş konuşuyorduk. Aktar misk torbasından bir parça çıkararak havanda dövmeye başladı. Derken saf bir adam gelerek koku satılmak istediğini söyledi. Aktar onunla meşgul olurken, adam havandan aldığı misk tozunu aniden burnuma üfledi. İşte görüyorsunya...»

Yanımda biraz dinlendikten sonra kalkıp gitti. Fakat uzun zamandan beri çekmekte olduğu astımı tuttuğu için yolda bayılıp düşmüş. Arkadaşlarından biri evine götürmüş ve hastanın önceki durumunu bilmeyen bir hekimi çağırması. Hekim de «kanlı boğmaca» teşhisi koymuş. Beni de çağırdılar. İçeri girdiğimde bir de ne göreyim : Hekim, kan almak için hastanın kollarını sıvamış!..

Derhâl engel oldum. Daha önce kullandığı ilâçları bildiğim için, hastanın tedavisini ben üstlendim ve adam kısa zamanda iyileşti. Eğer o hekim kan almış olsaydı hasta ölüp gidecekti.

Bir defasında da hekime gelen bir adam gördüm. Hekim, hastanın uzun zamandan beri kullandığı ve hastahığına iyi gelen ilâcı tekrar vermişti. Bu adam aynı hastahığa yakalanan ve fakat sar'ası olan bir başka hastaya kendi kullandığı ilâcı tavsiye etmiş. Ne var ki hasta, o ilâcı alır almaz sarası tutuyormuş. Bana gelip şikâyetini anlattı. Kendisini dinledim; kullandığı ilâcın içinde kereviz tohumları vardı; onları ayıkladım. Tekrar kullandı, artık sarası tutmuyordu. Gerçekten bu tedavi ona iyi gelmişti.

Tedaviden iyi sonuç alabilmek için, hekimin hastayla çok mülâkat yapması gerekir. Meselâ bir insanı bir yıl süreyle kontrol eden hekim, onu bir ay süreyle kontrol edenden daha iyi tanımıştu. Bu konuda hekimin, tıbbın temel kanunlarını çok iyi bilmesi ve ayrıntılarıyla ilgili eserleri okumuş olması gerekir. Bunlar bilinmeden tıpta hiçbir başarı gösterilemez. Sen sadece bu bilgilere güvenmelisin.

14 — [*Hasta Denek Olarak Kullanılmaz*]

Cahil halkın söylediği, «tıp bilgisi olmaksızın falau adam denek sayesinde şöyle başarılı olmuştur...» şeklindeki saçmalıklara kulak asma! Söz konusu bu adam, insanların en uzun ömürlüsü olsa bile, temel tıp bilgisi olmadan sırf deneyle hiçbir başarı elde edemez. Uyguladığı tedavi şeklinin hastaya iyi gelmesi sadece bir rastlantıdır. Bu gibilerin en üst düzeyde bulunanları bile, temel tıp bilgisine müracaat etmezler. Bunların yaptıkları bütün iş, kitaplara bakarak ilâç yazmaktır. Fakat bunlar, kitaplardaki mevcut bilgilerin olduğu gibi kullanılmayacağını, onların tıp sanatını öğrenmek için yalnızca birer örnekten ibaret olduğunu bilmezler.

Hastanın denek (kobay) olarak kullanılmaması konusunda değerli hekim Galenos'un : «Tıp sanatı alanında benimle istişâre eden herkese denekle tedaviyi yasaklıyorum» sözü yeter. Hekim Hipokrat da, «ömür kısa, tıp sanatı geniş, zaman çabuk geçiyor, denek tehlikeli...» şeklindeki ifadesiyle bunu yasaklamıştı ve «tıp sanatında denek kullanmayı yasaklıyorum» sözü ne kadar doğrudur!

Hekim olduğunu iddia eden bir adam gördüm, sarılığa yakalanan bir hastayı tedavi ediyordu. Verdiği ilaç hastanın dilinin tutulmasına sebep olmuş ve bu yüzden hekim azar işitmişti. Söylenişine göre hekim, sarılığın bu şekilde tedavi edileceğini bir kiptan okumuş!..

Bir defasında yolum bir köye düşmüştü; orada birkaç gün kaldım. eHer gün, erkenden mescidin kapısında oturan, çevresinde ilaç şişeleri bulunan bir ihtiyar gördüm. Rastgele emirler veriyor ve aklına eseni konuşuyordu. Durumunu sordum. «Tıp alanında çok kitabı var, yaptığı deneylerle bizim (fizyolojik ve psikolojik) yapımızı biliyor» dediler. Ben orada kaldığım süre içinde bu eşkiya, o berbat yöntemiyle birkaç kişiyi öldürdü. Ben, halkın bu cehalet ve akılsızlığına, onun da cüret ve şakavetine şaşakaldım. Bunun gibilere tedavi olmaktansa hasta kendi hâline bırakılsa daha iyi olur.

Bir insan ömür boyu deney yapsa, yine de ishalin başı kaba ve sert kumaşla ovarak tedavi edilemeyeceğini; hardal ilacı şişip düşünceye kadar başa bağlanmazsa öksürüğün akciğer hastalığına yolaçacağını bilemez.

15 — [*Sahte Hekimlere Dikkat!*]

Bilmelisin ki, hırsızlar ve yol kesen şakiler, hekim olmadığı halde «hekimim» diyenlerden çok daha iyidir. Çünkü hırsızların cana kastettikleri az görülmüştür, onlar mal alır. Oysa sahte hekimler hep can alır. Ayrıca, aç kaldığı veya muhtaç olduğu için hırsızlık yapmak zorunda kalan adam, ihtiyacı olmadığı hâlde sırf etrafa caka satmak ve «falan adam tıp ilminde otorite» dedirtmek için hareket edenden daha iyidir. Bunların çoğu, bu davranışlarını dindarlığa ve hayatı kurtarma gayretine yorarlar. Oysa bundan vazgeçseler hem din, hem dünya, hem de ahiretleri için bir mükâfat olur.

En kötü şey, bilmediği halde ruhlara tahakküm etmek; bilip anlamadan birşey hakkında olumlu veya olumsuz emir vermektir. Bu gibilerin arasında öyleleri vardır ki, bir hayat kurtarmak için adeta can verirler. Ayrıca kendilerine söz gelmesin diye de, iki kişi yanında maldan, paradan en ufak bir söz etmezler. Sonra da

hiçbir ölçüye ve araştırmaya başvurmadan, hiçbir esasa ve ayrıntıya dayanmadan, insanlar üzerinde cahilce tahakküm kurarlar. Bazıları bunu samimi olarak, bazıları da sırf gösteriş olsun diye yaparlar. Oysa halk hekimlerinin birkaç yılda tedavi edemediği hastaya, tıp öğrenimi gören biri, muayene eder etmez derhâl teşhisini koyar.

Hekimlerin tıp sanatında denek kullanmayı yasakladıklarım daha önce sana anlatmıştım. Ayrıca, bir insanı sürekli şekilde tedavi edip onu iyi tanımak veya bir emirin hizmetinde bulunup onun karakterini anlamak gibi hususlar, ileride karşına çıkabilir diye, sana astım hastalığı ve acemi hekim olayı hakkında bilgi verdim.

Eğer tıbbın bir değeri olmasaydı, -anlattığım gibi- krallar ve emirler kendileri için özel hekim tutarlar mıydı? Hekimleri gözdelelerine ve hizmetinde bulunanların hepsine tercih ederler miydi? Gerçek şu ki, afiyetten daha üstün, sağlık ve esneklikle geçen hayattan daha lezzetli hiçbir şey yoktur.

16 — [*Hekim Alçakgönüllü Olmak*]

Bilmen gerekir ki, tıp sanatında -onur kırıcı olmamak şartıyla- alçakgönüllülük manevî bir süs ve ahlâkî bir güzelliştir. Hekim, halka karşı kırıcı olmamalı, tath diliyle, okşayıcı konuşmasıyla alçakgönüllü davranmalı. Bir hekim böyle yapabiliyorsa, o gerçekten başarılı bir hekimdir. Yukarda işaret ettiğim gibi, bu güzel prensibi bize değerli Galenos tavsiye etmiştir.

Bir gün bir hükümdarın meclisinde bulunuyordum. Sarayında, herkesten daha çok değer verdiği bir özel hekimi vardı. Hekime, o anda gerekli olan bir ilâcı getirmesini söyledim. Mecliste hükümdarın akraba ve gözdelelerinden biri bulunuyordu. Hekim bu adama dönerek: «Bana falanca ilâc şisesini getiriver» deyince, adam isteksiz bir şekilde kalktı ve kendi kendine mırıldanarak: «Görüyorum ki bayağı kimseler kölesine emredencesine bize emir veriyor.» diyordu. Bunu duyan hükümdar: «Kendime hükmetmesine izin verdiğim kimse-
nenin, başkalarına emretmesine engel olamam; isterse o adam benim en yakınım ve gözdem olsun.» diye çıkışınca hekim çok sevindi ve rahatladı.

Bir zamanlar, bana çok değer veren ve kendisi de gerçekten değerli olan bir hükümdarı tedavi etmiştim. Kendisi tümör (veremum hârr) hastalığına yakalanmıştı. Gözleri kararmaya kadar kan almam gerekiyordu ve öyle yaptım. Fakat baygınlık hâli uzun sürdüğü için bizleri korkutmuş ve yakınları ağlamaya başlamıştı. Ben hiçbir şeye aldırış etmeden gerekli tedaviye devam ediyordum. Hükümdar uyanıp kendine geldi ve çevresinde bulunanlardan bir kısmının ağladığını, bir kısmının da bana sert sert baktıklarını görünce dedi ki: «Birazcık aklım başıma gelince iyileşmeyi değil, adamlarım bilmeyerek sana karşı soğuk bir laf eder de seni üzerler diye düşünüyordum. Oysa benim sana güvenim tamdı; iyileşmem için göz kararınca kadar kan vermem gerektiğini bilmeseydin zaten yapmazdın. Bundan sonra kan aldırmam gerekecek olursa, onların bulunmadığı yerde aldırırım.»

Hükümdar, aldırıldığı bu kan sayesinde tehlikeli birçok hastalıktan kurtulmuştu. Ben onun yanında kaldığım süre içinde uzun zamandan beri çekmekte olduğu acılardan kurtulmuş ve ben, Allah'ın izniyle onun sağlığını güvence altına almışım. Çünkü bana danışmadan yemez, içmez, uyumaz, cinsî ilişkide bulunmaz ve yıkanmazdı. Bana son derece bağlıydı ve tedavi konusunda her dediğimi yapıyordu. İşte tıp ilminden yararlanmak isteyen hükümdarın böyle olması gerekir. Böyle bir davranış hem hemiki, hem de hükümdarı mutlu kılar.

17 — [*Hekimin Değeri Hiçbir Şeyle Ölçülmez*]

Tıp sanatı ve hekimlerin değeri hakkında şu anlatacaklarımdan başka bir şey olmasa gene de yeter. Hekimler, başkalarının sahip olmadığı beş meziyete sahiptirler :

1. Her millet ve her din mensubu onların sanatının değerini görüş birliğiyle kabul etmişlerdir.

2. Krallar ve halk kitleleri, onlara büyük ölçüde ihtiyaçları olduğunu itiraf etmişlerdir. Çünkü mal ve yakınları bir fayda vermediği zaman hekimler insanlar için bir sığımdır.

3. Çalışma alanları, halkın görüp de anlayamadığı bir alandır.

4. Daima başkalarının rahat ve huzurunu sağlamak için çaba harcarlar.

5. Etimolojik olarak «Hakîm—Hekim» kelimesi Allah'ın isimlerindedir.

Dostların ve yakın akrabaların bile bıkip usandığı bir durumda, insanın bütün umudunu hekimlere bağlaması, hekimliğin değerini belirtmeye yeter. Zira bazı ağır hastalıklarda insan kendi ailesini ve çocuğunu görmek istemeyebilir, ama hekimi görmeye can atar. Hekimin ziyareti kendisine rahat ve huzur sağlar. Nitekim birçok hasta, hekimin ziyaretiyle bulduğu ruh huzurunu başka hiçbir zaman bulamadığım bana anlatmıştır.

18 — [Tıpta Kehamet Yoktur]

İnsanları aldatan bazı sahtekârlar, tıpkı kâhinlerin yaptığı gibi, tıpla ilgisi bulunmayan bazı şeyleri hastanın huzurunda sorarak seni yanıltabilirler; bunlara karşı dikkatli olmalısın! Sözelimi bir bakıcı, hastanın genel durumuna veya nabzına baktığı zaman nesi varsa hepsini bilebilir. Hatta hastanın daha önce yediği yemeği, tuttuğu işleri ve idrarlar arasındaki farkları haber verebilir. İşte bu davranış, tıp sanatına karşı yapılan en büyük sahtekârlıktır.

Bu gibi düzenbazların, -Allah cezasını versin- birçok hile ve gözbağcılık yöntemleri vardır. Biz bu hususu, yazdığımız bir makalede açıklamıştık. Meselâ bir sahtekâr kendi yardımcısına, şişeye koyun idrarı yerine incir veya kayısı suyu koymasını söyler. Halkın önünde yardımcısı ona şişeyi verir. Rol icabı hokkabaz öfkelenir ve idrar diye şişedeki meyve suyunu içer. Başkaları şöyle dursun, bu gibi hokkabazlıklara çoğu akli başındakiler bile inanır.

Gençliğimde efsunculara ve hokkabazlara çok gittiğim için hilelerinin en ince noktalarını dahi bilirim. Tanık olduğum birçok olayı ve onların yaptığı birtakım gözbağcılıkları adı geçen makalemde açıklamıştım.

Bu tür vak'alara birçok defa rastlamışumdur. Nitekim idrarlarını muayene ettiğim ve nabızlarım ölçtüğüm bazı kimselere, bu hastalığa nasıl yakalandıklarını ve belirtilerinin neler olduğunu izah et-

tiğim zaman, bana karşı yüz ifadelerinde ve aes tonlarında alaycı bir yumuşama gördüm. Teşhisimi beğenmeyerek çekip gittiler. Bazıları da hiç çekinmeden ve açıkça şöyle demişlerdir: «Seni umduğumuz gibi bulamadık; bekliyorduk ki, bizi muayene edip nabzımıza baktığın zaman, hasta iken ne yaptığımızı ve nasıl açığı çektiğimizi bütün ayrıntılarıyla bir bir anlatasın!» Tabiatıyla benim sözlerimin onlara hiçbir yararı olmamıştı.

Hokkabazların telkin ve etkisinde kalan halktan tıp sanatını anlamaları beklenemez. Her ne kadar iyi bir hekim, hasta hakkında bazı tahminlerde bulunsa da, çünkü gün ne yaptığını ve ne yediğini bütün ayrıntılarıyla bilemez ki...

Tıp sanatı hakkındaki bilgiler, Yunanlı ve Hintli hekimlerin kitaplarında yer aldığına göre, bu kitapların hiçbirinde bu sahtekârların iddia ettiklerine benzer bir şey mevcut değildir. Bunlar, zaviyelerine çekilerek hile ve sanatlarını bazı kıt akıllı erkek ve kadınlara kabul ettirirler. Ne var ki, hastayı tedavi konusunda bunların görüşleri birbirini tutmaz. Bazısı hastanın yanında uzun süre kalınmasını savunurken bazısı bunu hoş karşılamaz. Gerçekte bu gibilerin hizmet yükünü azaltmak kendileri için bir hizmet sayılır. Bunların karşısında kâhinler gibi gâipten haber verip sempatilerini kazanmaktansa, varsın sana iltifat etmesinler veya beğenmeyerek çekip gitsinler, daha iyi...

Bilmelisin ki, başından beri anlatılan bu hususları öğrenip uygularsan hükümdarların ve halkın beğenip tercih ettiği bir hekim olursun. Bu arada, bol sevap kazanır, maddî birikim yapar ve iyi bir anı bırakırsın. Bu konuda sana anlattıklarım, düşünüp aklım kullananlar için yeter de artar!

Tuttuğun her doğru işde, Allah lütûf ve keremiyle seni başarılı kılsın. Sonsuz hamd, akı bağışlayıp verenedir. Zaten hamde lâıyk olan da Odur.